

PATTERN.

Empowering Open and Responsible
Research and Innovation

Zahtjevi financijera znanstvenih istraživanja vezani uz otvoreni pristup

predavač:

Dr. sc. Bojan Macan

Institut Ruđer Bošković

Centar za znanstvene informacije

E-mail: bojan.macan@irb.hr

Sadržaj:

- 1. Uvod u politike otvorenog pristupa publikacijama**
- 2. Sastavni dijelovi politika otvorenog pristupa publikacijama**
- 3. Primjeri politika otvorenog pristupa publikacijama:**
 - Europska komisija (Obzor Europa)
 - Hrvatski plan za otvorenu znanost
 - Hrvatska zaklada za znanost

RAITERN.

Empowering Open and Responsible
Research and Innovation

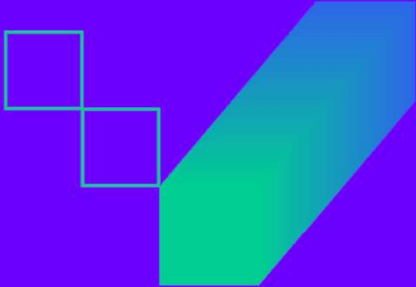
1. Uvod u politike otvorenog pristupa publikacijama

Funded by
the European Union

Centar za znanstvene informacije
INSTITUTA RUĐER BOŠKOVIĆ

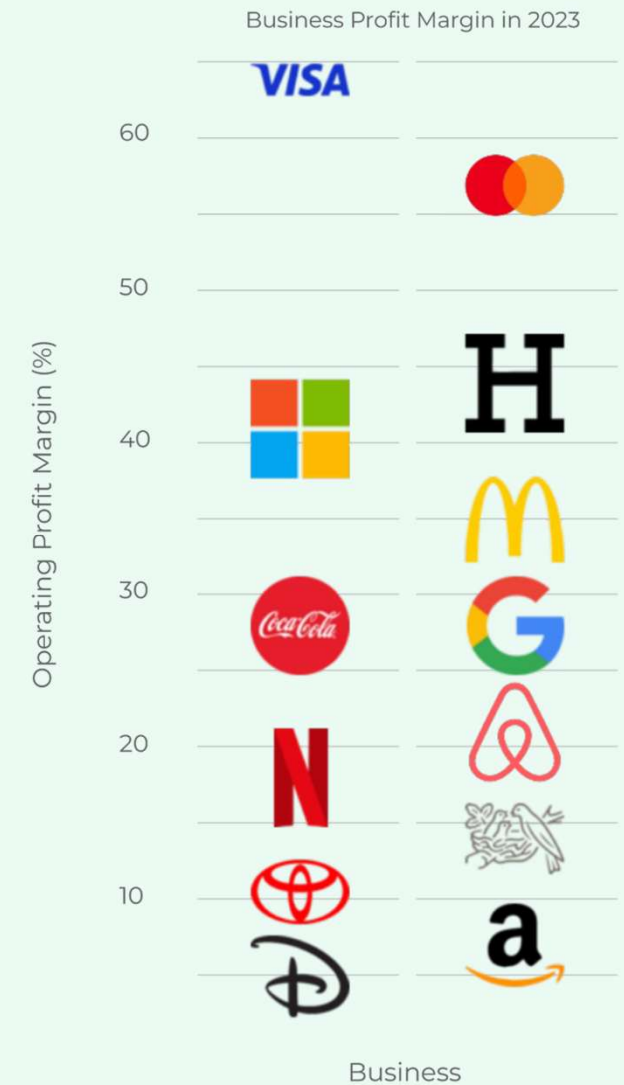

Zašto financijeri i ustanove implementiraju politike otvorenog pristupa publikacijama?

Komercijalni izdavači

- brojne znanstvene/akademske časopise isprva su subvencionirala sveučilišta ili društva, te im svrha nije bila ostvarenje profita
- 60.-ih i 70.-ih godina prošlog stoljeća, veliki komercijalni izdavači počinju preuzimati brojne neprofitne časopise
- posjeduju različite poslovne modele (npr. pristup temeljen na pretplati, otvoreni pristup za koji autori plaćaju troškove obrade članka (APC))

Kritike

- profitne marže velikih znanstvenih izdavača često nadmašuju one velikih tehnoloških tvrtki.
U 2023. godini:

Elsevier (RELX):

~33.1%

(£3.03 billion)

Springer Nature:

~27.6%

(€511 million)

Apple Inc.:

~29.8%

(\$114.3 billion)

Alphabet Inc. (Google):

~27%

(84.3 billion)

- ovi modeli nailaze na kritike od raznih skupina poput knjižnica, znanstvenika, financijera, tvoraca politika, javnosti.
- navode kako se iskorištavaju javno financirana istraživanja nametanjem visokih cijena pristupa – ovi izdavači ograničavaju pristup znanju financiranom od strane javnosti te joj ga ponovno prodaju

Odgovori

- javni financijeri, vlade i znanstvene institucije donose preporuke te implementiraju politike i pravila kako bi znanstvene/akademske publikacije bile dostupne bez ograničenja
- s vremenom ove politike su postale opširnije pa obuhvaćaju teme poput autorskih prava i licencija te upravljanja istraživačkim podacima
- iako je odabir mjesta objave rada važan dio akademske/znanstvene slobode, cilj ovih smjernica i politika je osigurati napredak znanosti.

“Politiku otvorene znanosti može se definirati kao skup smjernica, pravila, odredbi, zakona, načela ili uputa kako ostvariti vrijednosti i načela otvorene znanosti.”

(UNESCO 2022.)

Preporuka ili obveza

U praksi postoje dva slučaja:

Preporučena, ali neobavezna praksa:

Često se naziva smjernicama, preporukama, vodičima, itd.

- npr. *UNESCO-ove Preporuke za otvorenu znanost* (UNESCO, 2022.)
- *Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu* (2012.)
- *Hrvatski plan za otvorenu znanost* (2025.)

Obvezna praksa:

Često se naziva politikom, pravilima, smjernicama, preduvjetima, zakonima, odredbama, obvezama, itd.

- *The Plan S Principles* (cOAlition S 2019);
- *Guidelines to the Rules on Open Access to Scientific Publications and Open Access to Research Data in Horizon 2020* (European Commission 2017.)

PATTERN.

Empowering Open and Responsible
Research and Innovation

2. Sastavni dijelovi politike otvorenog pristupa publikacijama

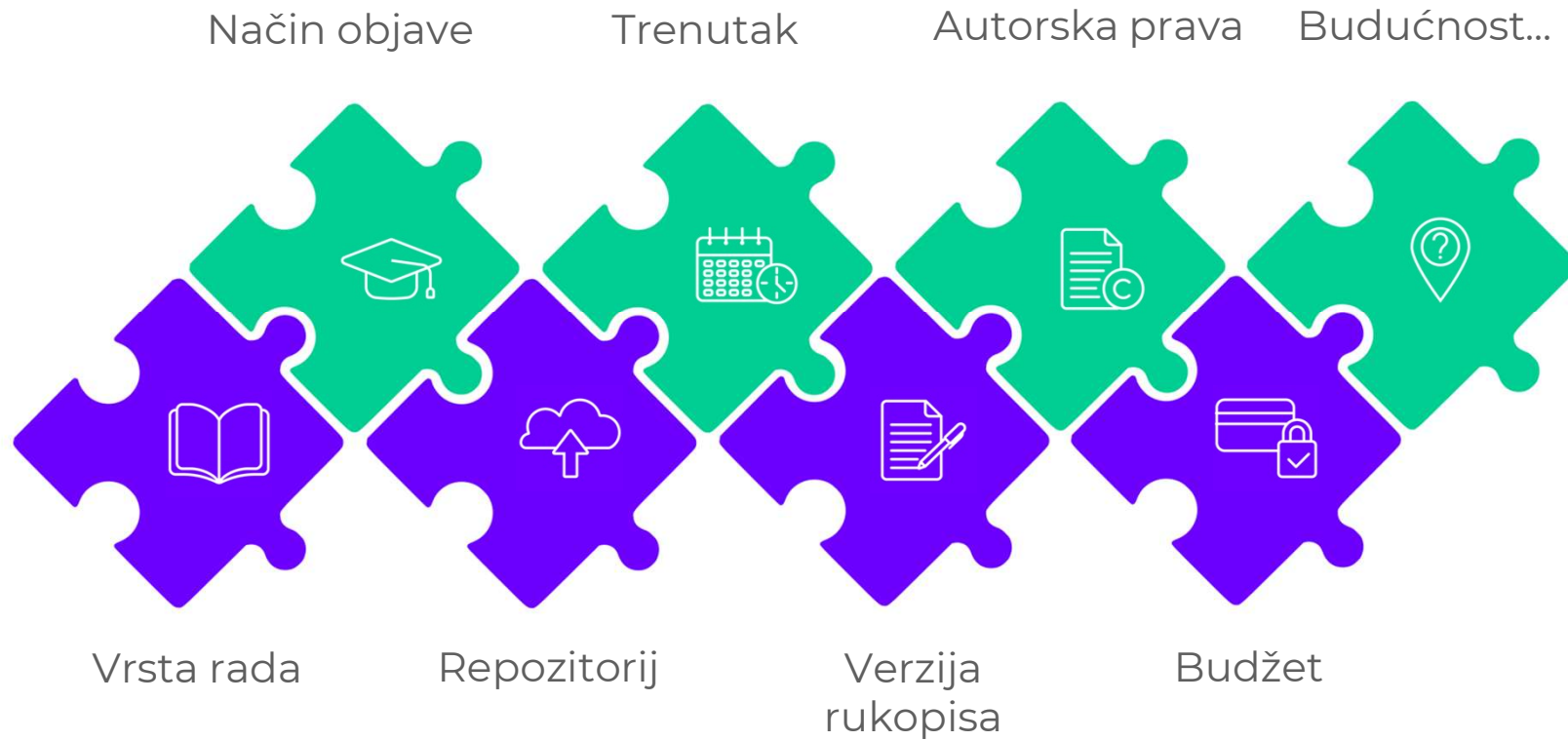

Funded by
the European Union

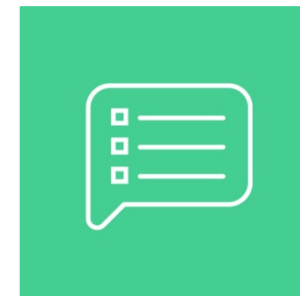

Centar za znanstvene informacije
INSTITUTA RUĐER BOŠKOVIĆ

Sastavni dijelovi politika otvorenog pristupa

Razlike ili izuzeci

- vaše područje istraživanja (npr. STEM, humanističke znanosti, društvene znanosti)
- faza vaše karijere (npr. doktorand)
- vaš geografski položaj (npr. prilagodbe za siromašnije države)
- vrsta vaše institucije
- jezik vaše publikacije
- specifičnosti vašeg rada (npr. izuzeci zbog osjetljivosti kulture, nacionalne sigurnosti, ugovornih obveza)
- odredbe vašeg ugovora o financiranju

Vrste radova

- potrebno je provjeriti na koje vrste radova utječe politika otvorenog pristupa
- politike ne utječu nužno na svu znanstvenu produkciju
- recenzirani radovi su većinom obuhvaćeni.
- drugi radovi mogu, ali ne moraju biti uključeni.
- u posebnim slučajevima, recenzirani radovi se ne uzimaju u obzir
 - npr. recenzirana knjiga tretirat će se drugačije od recenziranog članka objavljenog u časopisu.
- uobičajena je praksa da politike budu obvezne za neke vrste radova (npr. recenzirane članke objavljene u časopisima), a za druge da budu samo kao preporuka (npr. knjige).

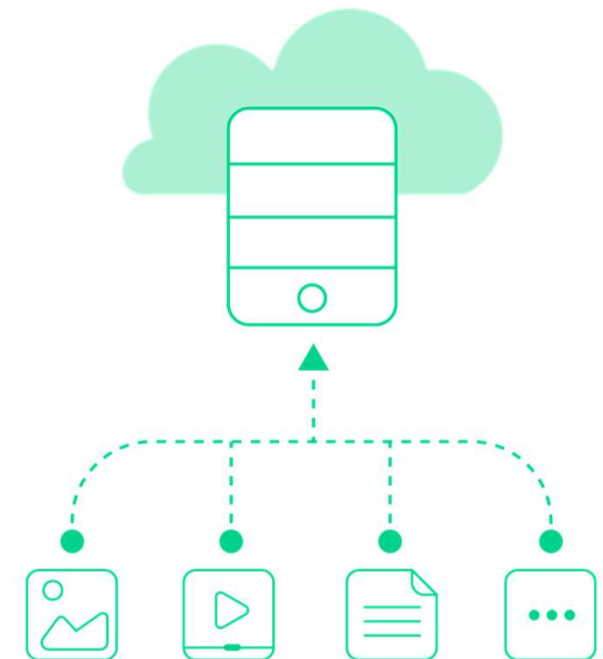
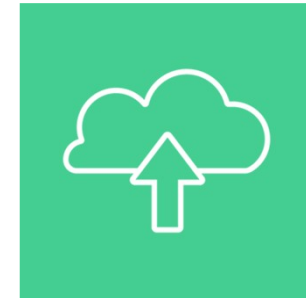
Načini objave radova

Potpuno otvoreni pristup	Tradicionalni, temeljen na pretplati	Hibridni način objave	Novi načini objave
<p>Način na koji je sadržaj odmah i besplatno dostupan čitateljima na mrežnoj stranici izdavača</p> <ul style="list-style-type: none">• 'Zlatni' OA: autori plaćaju naknadu za OA (APC)• 'Dijamantni' OA: bez troškova naknade za OA (bez troškova za čitatelje i autore)	<p>Pristup publikacijama plaćaju institucije ili čitatelji (sadržaj je dostupan uz pretplatu)</p>	<p>Temelji se na pretplati, no autori mogu odabrati žele li platiti troškove OA; kombinacija otvorenog i zatvorenog pristupa sadržaju</p>	<p>Npr. otvoreni recenzijski postupak nakon objave (pr. Open Research Europe), u vlasništvu zajednice, časopisi koji preuzimaju članke iz repozitorija (tzv. overlay journals)</p>

Pohranjivanje radova u repozitorije

- većina politika će zahtijevati da samoarhivirate svoje radove, bez obzira na to jeste li ih objavili u OA ili ne
- digitalni repozitorij = online arhiv za prikupljanje, očuvanje i diseminaciju digitalnih primjeraka intelektualnih produkata znanstvenog rada
- vrste objekata: tekstovi, slike, zvučni i video zapisi, ili drugi digitalni medijski formati
 - repozitoriji se razlikuju po veličini i području
- 'pohranjivanje/samoarhiviranje' = autor (ili predstavnik) pohranjuju digitalni objekt u repozitorij

Što NIJE repozitorij

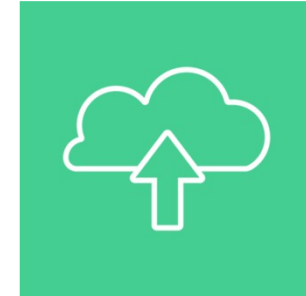
NIJE repozitorij:

- izdavačeva mrežna stranica,
- društvena mreža/platforma (npr. Academia.edu, ResearchGate),
- autorova osobna ili mrežna stranica institucije,
- mrežna stranica projekta.

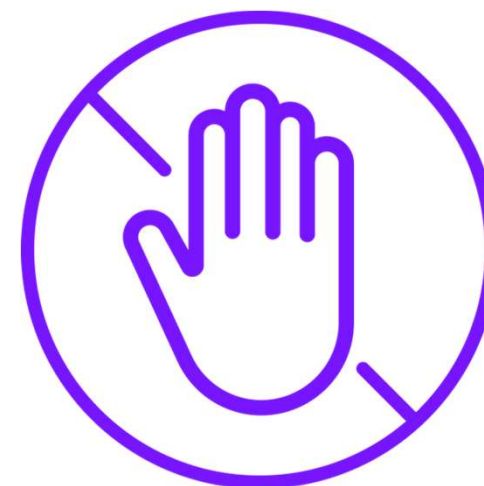
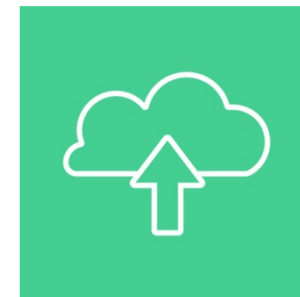
JE repozitorij:

- institucijski repozitorij
- predmetni repozitorij
- repozitorij opće namjene

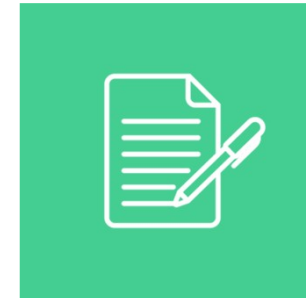

Ograničenja vezana uz repozitorij

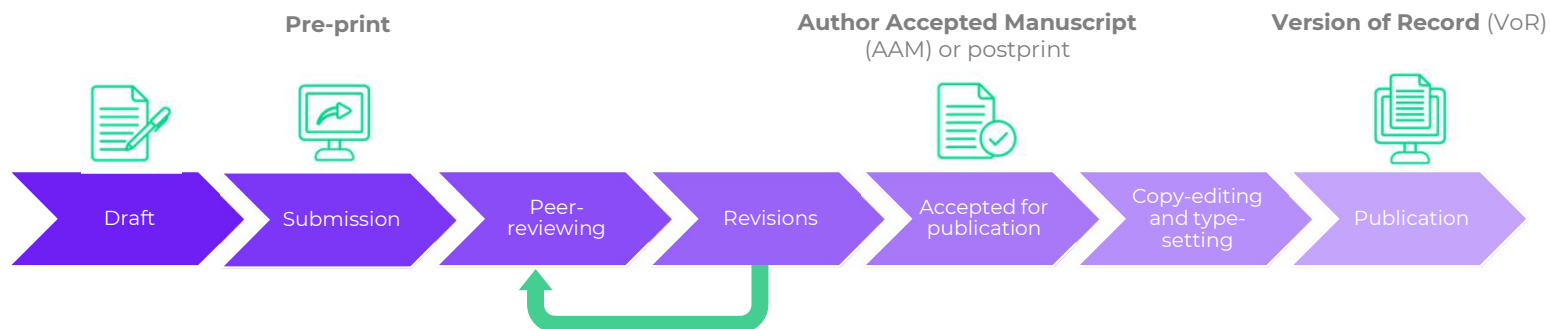
- moguće je da politika propisuje vrstu repozitorija ili određeni repozitorij u koji morate pohraniti rad. Npr.:
 - pojedine institucije zahtijevaju pohranu u njihove institucijske repozitorije.
 - druge pak propisuju tehničke karakteristike koje repozitoriji moraju zadovoljiti (e.g. politika otvorenog pristupa programa Obzor Europa).
- zbog toga je moguće da u pojedine repozitorije nećete moći pohraniti svoje radove, ili ćete ih morati pohraniti u više od jednog repozitorija.
 - npr. institucija zahtijeva pohranu rada u njezin repozitorij, ali taj repozitorij ne ispunjava tehničke preduvjete financijera, zbog čega ste primorani rad pohraniti u repozitorij koji je u skladu sa zahtjevima financijera.

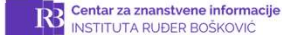
Verzije rukopisa

- za tradicionalne, recenzirane članke koji se objavljuju u časopisima postoje tri faze/stadija rukopisa:
 - predrecenzijska verzija rukopisa, preprint (Author Submitted Version)
 - verzija rukopisa prihvaćena za objavljivanje, postprint (Author Accepted Manuscript - AAM)
 - objavljena/izdavačeva verzija rada, (Version of Record - VoR)

Share and reuse by citing: England & Malaguarnera 2022. [10.5281/zenodo.7324363](https://doi.org/10.5281/zenodo.7324363) under CC-BY 4.0

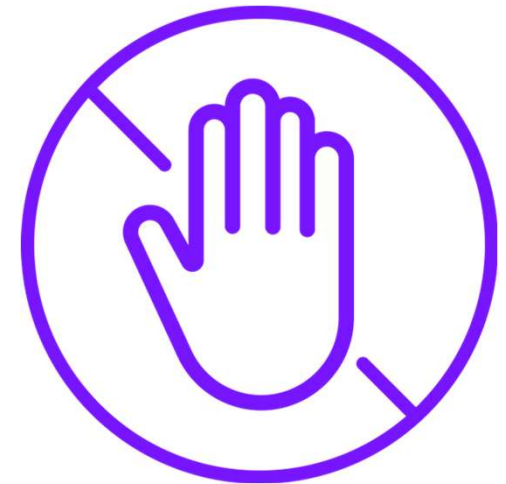
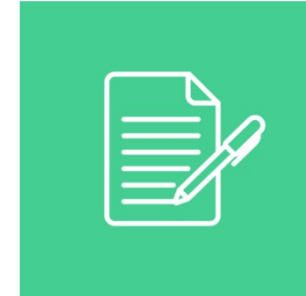
EGI – OpenAIRE workshop | 19 June 2023

Adapted from [Library of Curtin University](#).

Ograničenja vezana uz verziju - politika

- **moguća su neka ograničenja na dvije razine:**
 - politika:
 - politika može nalagati pohranu jednu od tih verzija u otvorenom pristupu u repozitorij.
 - autore se često traži da pohrane barem verziju prihvaćenu za objavljivanje kako bi ispunili zahtjeve politike (ali druge politike mogu diopuštati preprinte ili pak zahtijevati objavljene verzije).
 - ako smijete pohraniti objavljenu verziju u repozitorij (npr. pod CC BY licencijom na toj verziji) često ne morate pohraniti prihvaćenu verziju (AAM).

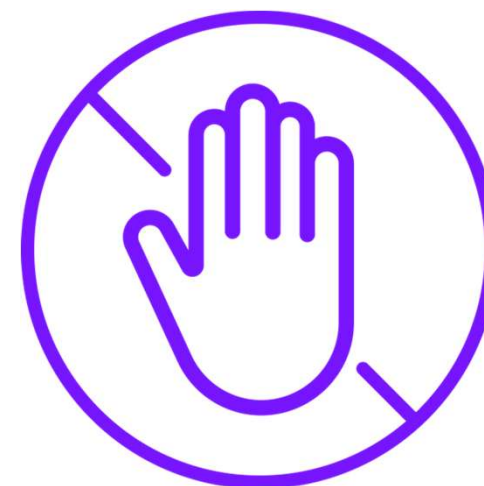
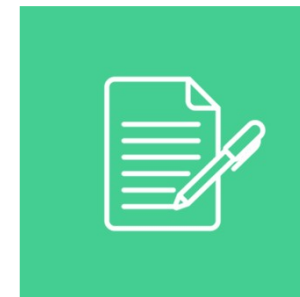

Ograničenja vezana uz verziju - izdavač

- **moгуća su neka ograničenja na dvije razine:**

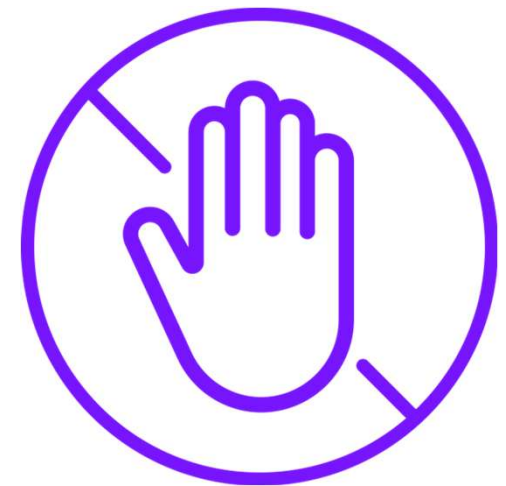
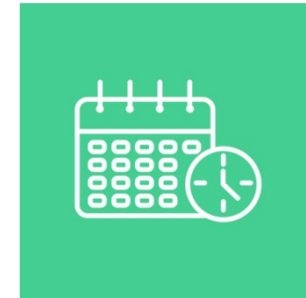
- izdavač:

- ❖ ovisno o izdavaču i vrsti otvorenog pristupa, možda ćete imati ograničenja vezana uz verziju rada koju možete pohraniti u repozitorij
 - ❖ ograničenje je povezano s licencijom primjenjenom na svaku verziju. Npr. za komercijalne izdavače:
 - nakon plaćanja APC-ja, na završnu/objavljenu verziju rada primjenjuje se otvorena licencija, te ju imate pravo pohraniti na bilo koju platformu.
 - Ako niste platili za otvoreni pristup, većina nakladnika će zahtijevati da potpišete ugovor o prijenosu autorskih prava čime će vam ograničiti verzije koje smijete pohraniti u repozitorij.

Vremenska ograničenja

- mnoge politike zahtijevaju pohranu u repozitorij najkasnije kada se rad objavi. Rad možda neće biti javno dostupan, no treba biti pohranjen u repozitorij kako bi drugi znali da postoji.
- većina politika ima ograničenja između vremena objave i vremena kada rad mora biti dostupan u OA u repozitoriju
 - razdoblje embarga: u prošlosti, većina politika je dopuštala embargo, tj. razdoblje u kojem je rad bio dostupan samo na web-stranici izdavača, a tek poslije u repozitoriju
 - automatski pristup: danas, brojni financijeri, npr. Europska komisija u sklopu programa Obzor Europa, zahtijevaju da rad bude dostupan u OA već u trenutku objave (tada nije dopušten embargo)
 - neke su vrste radova, npr. doktorske disertacije, fleksibilnije kod postavljanja embarga, a postavljati ga mogu i sami autori.

Autorska prava

- ovisno o izdavaču i putu otvorenog pristupa, potpisom ugovora o prijenosu autorskih prava odričete se svojih autorskih prava (više ne možete sami odlučivati gdje i kako ćete podijeliti svoj rad).
- neke politike dopuštaju odricanje autorskih prava uz preduvjet da se verzija rukopisa pohrani u repozitorij. To možete napraviti uz dopuštenje izdavača.
- novije politike imaju strože zahtjeve te nalažu da zadržite svoja prava bar na jednoj verziji rada. Npr.
 - nepotpisivanjem ugovora o prijenosu autorskih prava i primjenom otvorene licencije – na taj način smijete pohraniti rad u bilo koji repozitorij.

Licencije

Neke politike nalažu krištenje određene licencije

- najučestalija je CC BY 4.0 licencija.
- neke dopuštaju i restriktivnije licencije poput CC BY-NC, CC BY-ND, i dr. To može ovisiti i o vrsti rada koju objavljujete.
- prethodna istraživanja ukazuju na to da kada mogu, autori često biraju restriktivnije licencije. Pripazite da odaberete ispravnu licenciju kada vam izdavači ponude one restriktivnije.

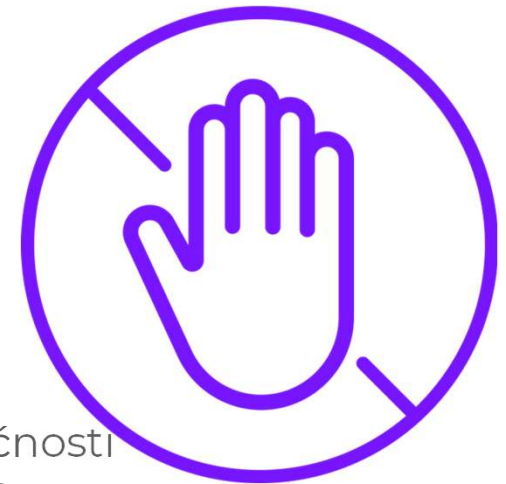
Različite licencije mogu biti primijenjene na različite verzije rukopisa

- npr.: odrekli ste se svojih prava na izdavačevoj verziji (VOR), ali ste zadržali svoj prava na verziji prihvaćenoj za objavljivanje (AAM) te ste primijenili CC BY licenciju (npr. kroz Strategiju zadržavanja prava). Ne smijete samoarhivirati izdavačevu verziju, no bez ikakvih restrikcija smijete pohraniti verziju prihvaćenu za objavljivanje. Ovo je samo u slučajevima kada politika dopušta pohranu samo prihvaćene verzije u OA (većina slučajeva).

* Fraser et al., 2021; Noorden, 2013; Rowley et al., 2017

Ograničenja budžeta

- financijeri i institucije na razne načine pokrivaju sve, dio ili ništa od troškova otvorenog pristupa
 - konzorcij/dogovori s knjižnicama
 - nadoknada troškova (reimbursemenet)
 - planirani budžet projekta
 - jednokratno financiranje u sklopu budžeta projekta
 - sredstva zavoda/odsjeka
 - institucijska sredstva
- najčešće ograničenje za APC-jeve su hibridni časopisi. Zbog mogućnosti objave i bez plaćanja APC-ja, neki financijeri neće pokriti troškove OA. I dajte smijete objaviti radove u takvim časopisima (npr. Obzor Europa), no troškove APC-jeva morate pokriti na drugi način.

PAITERN.

Empowering Open and Responsible
Research and Innovation

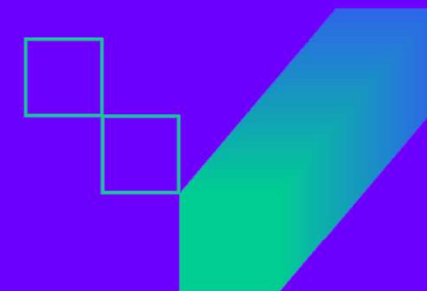
3. Primjeri politika otvorenog pristupa publikacijama

Funded by
the European Union

Centar za znanstvene informacije
INSTITUTA RUĐER BOŠKOVIĆ

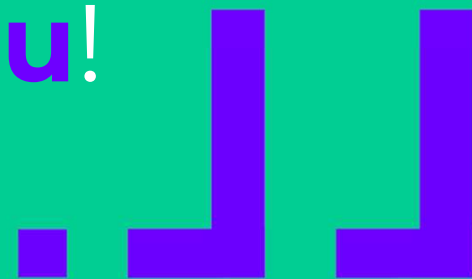

3.1. Zahtjevi Europske komisije vezani uz otvoreni pristup publikacijama u programu Obzor Europa

Sve recenzirane znanstvene publikacije proizašle iz projekata financiranih programom Obzor Europa **moraju** biti dostupne u **otvorenom pristupu!**

Zahtjevi EK vezani uz publikacije

- **ŠTO?**
 - osigurati OA završnoj verziji rukopisa prihvaćenog za objavljivanje i/ili završnoj, objavljenoj verziji rada
- **KADA?**
 - bez embargo perioda, najkasnije na dan objave

Zahtjevi EK vezani uz publikacije

- **GDJE?**
 - na stranicama izdavača i/ili
 - u pouzdanom digitalnom repozitoriju (čak i ako su radovi objavljeni u OA časopisima)
 - tematski repozitorij
 - institucijski repozitorij
 - repozitorij opće namjene kao što je, npr., [Zenodo](#)
- **POD KOJOM LICENCIJOM?**
 - CC-BY 4.0 licencija
 - dozvoljena je upotreba CC BY-NC, CC BY-ND, CC BY-NC-ND za duže tekstualne formate (npr. monografije)
 - metapodatkovni zapisi publikacija moraju biti dostupni pod CC-0 licencijom ili jednakovrijednom te usklađeni s FAIR principima

Zahtjevi EK vezani uz publikacije

- obavezno navođenje informacija o rezultatima istraživanja, alatima ili instrumentima potrebnim za potvrdu zaključaka znanstvene publikacije
- troškovi objave rada u OA (APC) mogu biti uključeni u budžet projekta ako časopis objavljuje isključivo radove u OA
- troškovi objavljivanja radova u hibridnim časopisima nisu prihvatljivi troškovi!
- mogućnost objave radova na [Open Research Europe \(ORE\) platformi](#)
 - ako se rad objavljuje na ORE, automatski zadovoljava OA zahtjeve Europske komisije (rad će automatski biti arhiviran u Zenodo, objavljen je pod CC-BY licencijom)
- obveza navođenja naziva programa Obzor Europa, naziva, akronima i šifre projekta
 - npr. *"This project has received a Horizon Europe funding under the [ACRONYM] grant agreement N° [number]"*

Journal Checker Tool

- alat koji pomaže u provjeri kompatibilnosti načina objave s financijerima
 - <https://journalcheckertool.org/>

Which publishing options are supported by your funder's OA policy?

JOURNAL

By ISSN or title

MY FUNDER

By funder name

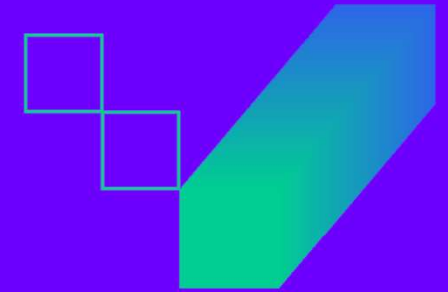
MY INSTITUTION

By ROR or name

No affiliation

OpenAIRE vodiči za istraživače na Obzor Europa projektima

3.2. Hrvatski plan za otvorenu znanost

Glavni ciljevi Hrvatskog plana za otvorenu znanost

- povećati dostupnost istraživačkih rezultata otvorenim pristupom znanstvenim publikacijama i drugim rezultatima znanstvenog rada te dijeljenjem istraživačkih podataka
- povećati korištenje i vidljivost rezultata javno financiranih istraživanja
- primjenjivati načela otvorene znanosti i otvorenog obrazovanja u radu istraživača i ustanova
- uključivati otvorenu znanost kao kriterij u vrednovanju istraživača, istraživačkih projekata i institucija
- omogućiti povezivanje i suradnju znanstvene zajednice i šire javnosti
- poticati stvaranje otvorenih obrazovnih sadržaja

Preporuke i aktivnosti provođenja načela otvorene znanosti u RH

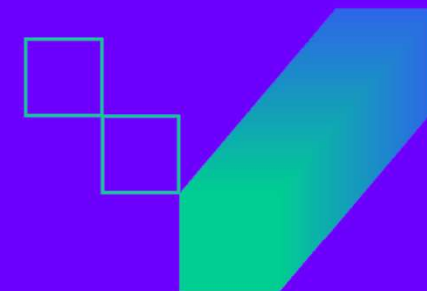
1. otvoreni pristup publikacijama
2. otvoreni istraživački podaci
3. infrastruktura za otvorenu znanost
4. sustav vrednovanja otvorene znanosti
5. podrška, obrazovanje, kompetencije i građanska znanost

Otvoreni pristup publikacijama u Hrvatskom planu za otvorenu znanost

Preporuke:

- **povećati svijest** o dobrobitima OA, zadržavanju autorskih prava i korištenja otvorenih licencija za publikacije u kojima su objavljeni rezultati istraživanja
- **osigurati slobodu odlučivanja o odabiru izdavača** slijedeći dobru praksu znanstvenog objavljivanja i uzimajući u obzir OA
- **publikacije, obrazovni materijali i ocjenski radovi te drugi materijali** u kojima se prikazuju rezultati istraživanja djelomično ili u potpunosti **financirani javnim sredstvima trebaju biti dostupni u OA** putem **digitalnih repozitorija** pod odgovarajućom **otvorenom licencijom odmah nakon objavljivanja**, a ako to nije moguće, onda s **vremenskim odmakom**
- **domaći izdavači** znanstvenih i stručnih publikacija trebaju **omogućiti OA i koristiti CC-BY ili neke slične otvorene licencije**
- **javna visoka učilišta i javni znanstveni instituti** se potiču na **usvajanje institucijskih politika otvorene znanosti**

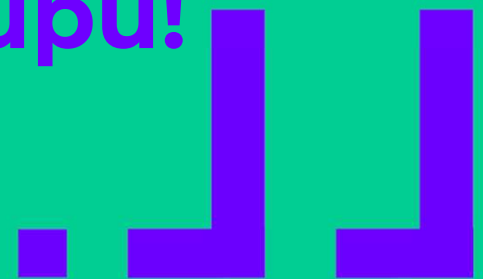

3.3.1. Zahtjevi Hrvatske zaklade za znanost vezani uz publikacije

Korisnik sredstava obvezuje se
javnosti osigurati **recenzirane**
znanstvene publikacije proizašle iz
projekata financiranih sredstvima
HRZZ-a **u otvorenom pristupu!**

Zahtjevi HRZZ-a vezani uz publikacije

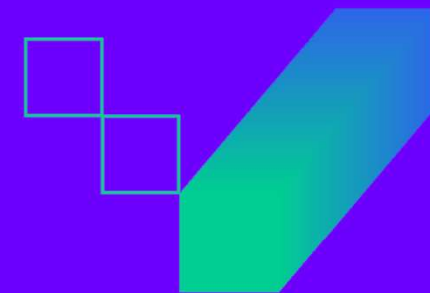
- **ŠTO?**
 - osigurati OA završnoj verziji rukopisa prihvaćenog za objavljivanje i/ili završnoj, objavljenoj verziji rada
 - pohraniti završne, diplomske radove i doktorske disertacije nastale kao rezultat projekta u nacionalni digitalni repozitorij
- **KADA?**
 - nema upute, ali HRZZ savjetuje odmah nakon objave
- **GDJE?**
 - u pouzdanom institucijskom ili tematskom digitalnom repozitoriju
- **POD KOJOM LICENCIJOM?**
 - nema zahtjeva, ali HRZZ predlaže CC-BY licencije
 - restriktivnije CC BY-ND, CC BY-NC, CC BY-NC-ND su također dozvoljene za korištenje

Prerađeno prema: Carić, D. i Macan, B. (2024) Otvorena znanost u praksi: zahtjevi Hrvatske zaklade za znanost i Obzor Europa projekata

Zahtjevi HRZZ-a vezani uz publikacije

- troškovi objave rada u OA (APC) uključeni su u financijski plan projekta
 - IP-2022-10 - 13.272,00 eura za vrijeme trajanja projekta
 - IP-2024-05 - 15.000,00 eura za vrijeme trajanja projekta
 - IP-2025-02 - 15.000,00 eura za vrijeme trajanja projekta
 - UIP-2025-02 - 25.000,00 eura za vrijeme trajanja projekta
- nema ograničenja vezano uz časopise u kojima se mogu objavljivati radovi
- obveza navođenja naziva programa, naziva, akronima i šifre projekta
 - *"This work was supported by the Croatian Science Foundation under the project number [HRZZ-Call Identifier-project number],, npr. [HRZZ-IP-2022-10-1234]"*

3.3.2. Zahtjevi Hrvatske zaklade za znanost vezani uz upravljanje istraživačkim podacima

Zahtjevi HRZZ-a vezani uz upravljanje istraživačkih podataka

- izraditi **plan upravljanja istraživačkim podacima (PUP)**
 - HRZZ ima svoj predložak PUP-a
 - obvezni dio natječajne dokumentacije, ažurira se s izmjenom radnog plana
 - obavezna pohrana na nacionalnom repozitoriju DABAR
 - **USKORO!** [Argos](#) – online alat za izradu plana upravljanja istraživačkim podacima u kojem će biti moguće izraditi PUP prema predlošku HRZZ-a i EK iz programa Obzor Europa

Zahtjevi HRZZ-a vezani uz upravljanje istraživačkih podataka

- **pohraniti** istraživačke podatke nastalih istraživanjem u skladu s FAIR načelima u repozitorijima OA po principu „**as open as possible, as closed as necessary**„
 - podaci mogu biti zatvoreni ako je potrebno, ali metapodaci o istraživačkim podacima trebaju biti **FAIR**
 - HRZZ savjetuje podatke zaštititi **CC-BY licencijom**, ali i neki restriktivniji oblik je dozvoljen
- **obavezan upis rezultata projekta u CroRIS**
- **obavezan upis opreme nabavljene na projektu u CroRIS**

Budući zahtjevi HRZZ-a vezani uz otvorenu znanost

1. identifikacija istraživača **ORCID-om**
2. identifikacija projekata **DOI brojem**
3. identifikacija ustanova **ROR-om**

PATTERN.

Empowering Open and Responsible
Research and Innovation

Thank you!

OUR CONSORTIUM

PATTERN.

pattern-openresearch.eu info@pattern-openresearch.eu